

Перлини давньоруської культури

9 клас

Наталія Рябовол,

учитель української мови та літератури
НВО ЗОШ I–III ст. №24 – ЦДЮТ «Оберіг»

Кіровоград

Тема. Оригінальна література княжої Русі-України. Літописи як історико-художні твори.

Мета: ознайомити учнів із зразками оригінальної літератури, зокрема з «Повістю минулих літ», розкрити зміст оповідання про ченця Прохора; сформулювати уявлення про Києво-Печерський патерик як пам'ятку життєвої літератури, розвивати вміння аналізувати текст; сприяти вихованню доброти, милосердя, поваги до історичного минулого нашого народу, до його культурних пам'яток.

Обладнання: твір «Повість минулих літ», хрестоматія «Давня українська література», Києво-Печерський патерик (оповідання про ченця Прохора), ілюстрації пам'яток Київської Русі, репродукція картини П.Т. Вишняка «Нестор-літописець».

Епіграф:

Це – народна історія, жива, яскрава, сповнена істини, історія, яка розкриває все життя народу.

М. Гоголь

Хід уроку

I. Організаційний момент

**II. Психологічне налаштування учнів на урок
Декламування поезії.**

*Ти – Русь. Ти давня. Київська. Ще та,
чий меч святили у соборах Лаври,
і на рельєфах древнього щита
світвся горем профіль Ярослави!*

Оксана Пахльовська

III. Оголошення теми, мети. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя. Сьогодні ми поринемо у найдавніший період української літератури, що увійшов в історію як давньоруський, погортаємо сторінки перлини давньоруської культури «Повісті минулих літ» та «золотої книги» – Києво-Печерського патерика, розкриємо зміст оповідання про ченця Прохора, ознайомимось з таємничим життям печерських монахів та спробуємо визначити ті життєві істини, які, власне, і допомагають нам бути людьми на цій землі.

2. Робота з епіграфом.

Вислів російського письменника М.Гоголя є епіграфом уроку. Які слова в ньому є ключовими? Розкрийте їх зміст. (Народна історія, сповнена істини, все життя.)

IV. Сприймання та засвоєння учнями навчального матеріалу

Вчитель. Київська Русь була могутньою європейською державою з високорозвиненою матеріальною та духовною культурою. З утвердженням християнства, зміцненням держави склалися сприятливі умови для створення самобутньої літератури X–XIII ст. Найцікавішою пам'яткою Київської Русі є літопис.

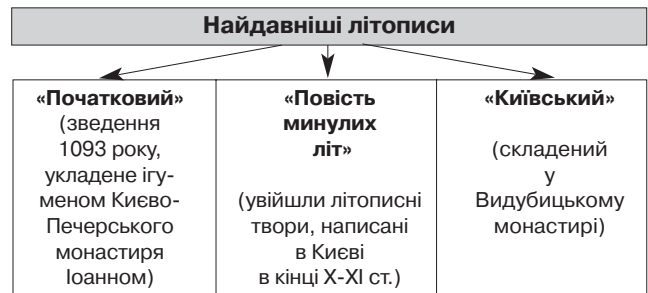
Теорія літератури

Літопис – це запис найважливіших подій за роками, тобто за літами.

Причиною появи літописання було прагнення людей звернути увагу на пройдений народом історичний

шлях й обґрунтувати ідею незалежності Русі. Літописи, як порічні записи подій, вели ченці в монастирях. З часом вони перетворилися на науково-літературні твори, до яких стали відносити докладні описи подій, спостереження. Автори літописів найчастіше викладали в них погляди князів.

Отже, покажемо найдавніші літописи за допомогою схеми:

– Що відомо вам з історії України про літописання?
(Зародженню літописання сприяв високий рівень духовної культури, заснування Київської митрополії.)

2. Захист учнівського проекту на тему: «Літописання в Київській Русі».

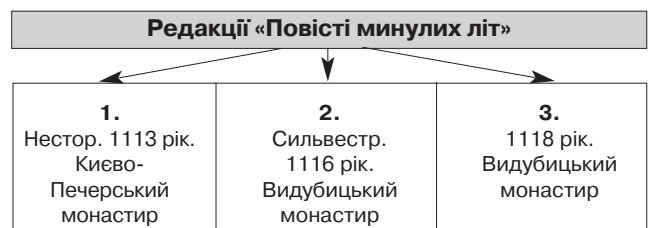
Вчитель. Найдавнішою пам'яткою літописання Київської Русі є «Повість минулих літ», яка написана в 1113 році монахом Києво-Печерського монастиря – Нестором. Він прийшов до Києво-Печерської лаври 17-літнім юнаком і назавжди залишився тут, щоб стати монахом-чорноризцем. Народився близько 1050 року, а помер в 1114 році. Нестор був надзвичайно освіченою людиною. Він виконував замовлення великого князя Святополка Ізяславовича. Сучасний історик М. Брайчевський зі своєї уяви подає такий портрет літописця: «Одягнений у чорну ризу, Нестор з пером у руках застиг перед чистим аркушем. Його губи міцно стиснуті, а у великих очах світиться неспокійна думка про минуле і про сучасне».

(Брайчевський М. Ю. «Походження Русі»)

– Перед вами репродукція картини П. Т. Вишняка «Нестор-літописець». Що ви можете сказати про людину, зображену на картині?

«Повість минулих літ» не дійшла до нас в оригіналі, а лише в переробках літописців.

Перші спроби наукового вивчення літописів Київської Русі пов'язані в Україні з іменами М. Максимовича,

М. Костомарова, І. Франка, М. Грушевського. У 1980 році першу спробу переповісти «Повість врем'яних літ» здійснив В. Близнець. Майже чверть століття над науковим перекладом працює Л. Махновець. Його науковий переклад побачив світ у видавництві «Дніпро». У «Молоді» надрукована перша книжка із серії героїчної поезії – «Марсове поле», підготовлена В. Шевчуком. Це поетичні переклади епічних уривків із «Повісті врем'яних літ».

Назва літопису в українському перекладі має різне прочитання: В. Близнець переклав як «Повість минулих літ», М. Брайчевський – «Повість минулих літ», П. Загребельний – «Повість временних літ».

Протягом XIV–XVIII ст. було зроблено понад 200 списків «Повісті». Найважливіші – це Іпатіївський та Лаврентіївський. Композиційно повість складається з двох частин і вступу.

Вступ – розповідь про легендарний потоп, поділ земель між синами Ноя, виникнення різних народів, зокрема слов'ян.

3. Робота в групах – аналіз тексту.

I група – оповідання про поселення слов'ян та про заснування Києва.

Бесіда:

1. Що відомо про історію заснування Києва? («Збудували вони місто в ім'я старшого брата свого і нарекли його Київ».)

2. Охарактеризуйте Кия. Які художні засоби використовує автор? (Мудрий керівник, мав шану та почесні.)

3. Чому Кію не вдалося заснувати інше містечко? (Велася боротьба навколишніх племен за територію.)

4. Як автор описує побут, звичаї слов'янських племен? Знайдіть докази у тексті. (Повага до свого роду; існував так званий шлюбний звичай.)

II група – оповідання «Помста княгині Ольги», «Прийняття християнства»

Бесіда:

1. З якою метою древляни прийшли до Ольги? (З проханням вийти заміж за князя Мала.)

2. Яку «добру честь» подарувала княгиня? (Древляни, які перебували в човні, кинула до глибокої ями.)

3. Як влаштувала Ольга поминки-тризну по своєму чоловікові? (Під час тризни вчинила суд над древлянами: наказала їх посікти.)

4. Розкрийте зміст назви «Перунова мілина». (Коли Перуна кинули в Дніпро, його викинуло на мілину.)

5. Де відбулося хрещення і за яких умов? (На Дніпрі, супроводжувалося молитвами.)

6. У чому полягають художні особливості оповідань? (Поряд із історичними відомостями багато давніх уснопоетичних легенд і переказів.)

Вчитель. Друга частина «Повісті» містить розповіді про князівські чвари, життя, повчання та монастирські оповідання. Згадується у літописі й Печерський монастир, що став провідним духовним центром України-Русі. Його розбудова розпочалася ще за князювання Володимиром і Ярослава Мудрого.

III група – оповідання про заснування Києво-Печерського монастиря.

Бесіда:

1. Хто поклав початок створенню Печерського монастиря? (Священик Ларіон, який у 1051 році став митрополитом.)

2. Чи було продовжено справу Ларіона? Ким саме? (Ченцем Антонієм.)

3. Як в оповіданні описано життя ченця Антонія? (Споживав лише хліб і воду, «копав печеру, не давав собі спочинку ні вдень, ні вночі».)

4. Чому монастир має назву Печерський? (Тому що жили ченці в печерах.)

Вчитель. У середині XIII ст. житійні оповідання, написані Симоном і Полікарпом, були об'єднані в окремий збірник. Так виник «Кієво-Печерський патерик», що протягом століть став однією з популярних книг. Михайло Грушевський назвав його «золотою книгою» української літератури. Авторство приписують також і Несторові-літописцю. Важливим джерелом для Симона і Полікарпа, крім літописів та житій, були усні оповідання й легенди, що поширювалися серед печерських монахів.

Теорія літератури.

Патерики (гр. patericon, pater – батько) – збірники, що містили невеличкі оповідання, анекдоти з життя монахів якоїсь країни чи монастиря. У цих творах змальовувалися різні «подвиги» та чудеса святих, які нібито виліковували людей, перемагали сили природи, мали владу над дикими звірами. Оповідання, які входять до патерика, називаються ще «патериковими новелами» або новелами-легендами. (Літературознавчий словник-довідник.)

4. Робота над текстом. Оповідання про ченця Прохора.

Бесіда:

1. Кого автор зображує у творі? (Ченця Прохора.)

2. Чому ченця Прохора прозвали Лободником? («Харчувався лише лободою, не вживаючи ні хліба, окрім просфори, ні овоча ніякого».)

3. Як автор описує його спосіб життя? Які художні засоби та прийоми використовує для цього? («З радістю служив Богові; нічого не боявся, бо жив, наче птиця...» Порівняння.)

– Суворе аскетичне життя обирає Прохір як шлях до спасіння душі.

Словникова робота

У тлумачному словнику української мови зазначено, що **аскетизм** – шлях до морального вдосконалення, досягнення вищого духовного стану, що наближає людину до Бога.

4. У творі автор говорить, що Прохір «жив, наче птиця», приносив лободу «на плечах як на крилах». Розкрийте зміст цих слів. (Із легкістю долав шлях.)

5. Знайдіть у творі казкові елементи. З якою метою автор використовує їх у творі? (Перетворення: з лободи – хліб, з попелу – сіль. Для життя людині потрібні хліб і сіль.)

6. Чому все, що давав людям Прохір, було солодким? (Давав із благословенням.)

7. Метод «Прес» за схемою: Я вважаю, що... → Тому що... → Отже...

8. Чи справджується істина: «На добро завжди відповідають добром, а зло карається?»

9. У творі ченця автор називає «блаженим». Як ви розумієте значення цього слова? (БЛАЖЕННИЙ – 1. Дуже щасливий. // Проїнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість. 2. У християнстві – юродивий, а також про деяких святих.) (Тлумачний словник української мови.)

5. Робота з таблицею.

На основі аналізу твору колективно складаємо таблицю. Художні деталі називають учні.

– У якому з них перебуває Прохір? Свою відповідь аргументуйте.

Два світи у творі	
Низький (буденний)	Високий
<p>гріх війна князі торговці</p>	<p>Бог небесні птахи добро, милосердя ангели</p>

(У високому. Завжди допомагає простим людям, дарує добро.)

10. У чому полягає повчальний зміст оповідання?

(Сприяє вихованню доброти, милосердя. Змушує задуматися над власними вчинками.)

V. Підсумки уроку

– Епіграфом сьогоднішнього уроку є слова російського письменника М. Гоголя. Як ви гадаєте, чому? Свою думку пов'яжіть з темою уроку.

(Звернення до літературної спадщини минулого необхідне людині для власного самоусвідомлення – через національну історію, духовні пошуки, пам'ять предків, бо це коріння роду й народу. Це та істина, яка розкриває все життя.)

– Що означає вислів: «уроки історії»? *(Джерело історичної та художньої пам'яті.)*

– Який урок життя ви взяли для себе? *(Жити, дотримуючись законів християнської моралі; виховувати повагу до історичного минулого нашого народу, до його культурних пам'яток.)*

VI. Заключне слово вчителя

«Повість минулих літ» та «Кієво-Печерський патерик» – неоціненний скарб нації, яскраве свідчення високого рівня давньоруської культури, її патріотизму.

«Повість минулих літ» була і залишається найвидатнішою пам'яткою слов'янської культури. Тому пре-

подобного Нестора-літописця вважають не лише засновником вітчизняної історії, а й словесності.

VII. Оцінювання учнів. Аргументація оцінок

VIII. Домашнє завдання

1. Дати усну відповідь на запитання:

У чому полягає актуальність проблематики «Повісті минулих літ», «Кієво-Печерського патерика»?

2. Написати твір-роздум на одну із тем: «Повість минулих літ» – перлина давньоруської культури»; «А й правда, крилатим ґрунту не треба» (Л.Костенко).

Література

1. *Брайчевський М. Ю.* Походження Русі [Текст] / М. Ю. Брайчевський. – К., 1968.

2. Давня українська література в школі: навч. матеріали [Текст] / П. Білоус. – К. : Шк. світ, 2008.

3. Давня українська література. Хрестоматія [Текст] / Упоряд. М. Сулима. – К., 1996.

4. Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX-XV століть: У 2 кн. [Текст] / Упоряд. В. Яременко, О. Сліпушко. – К., 2002.

5. *Ковалів Ю.* Літературознавчий словник-довідник [Текст] / Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2007.

6. Патерик Кієво-Печерський [Текст] / Упоряд. та пер. І. Жиленко. – К., 2001.

7. Тлумачний словник української мови [Текст] / Упоряд. В. Бусел, О. Дмитрієв. – К.– Ірпінь, 2005.